

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.19>

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СПОРТУ: РОЛЬ КОНВЕНЦІЙ

Ростислав Поліщук

<https://orcid.org/0000-0002-2900-2427>

*Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,
кафедри олімпійської освіти,
вул. Тадеуша Костюшка, 11, 79000, Львів, Україна*

У статті підкреслено, що спортивна культура є достатньо складною для дослідження темою, адже у різні часи має різне значення для суспільства. Очевидно, що особливе значення має спорт і для сучасних процесів у суспільстві. Можна стверджувати, що спорт сьогодні це не тільки окремі культурна/і практика/и, а й одна з повноцінних сфер буття людини, пронизана відповідним методологічним інструментарієм та системою цінностей.

Філософія спорту пов'язана з концептуальним аналізом і дослідженням ключових ідей і питань спорту та пов'язаних з ним практик. На загальному рівні він пов'язаний з формулюванням природи та цілей спорту. Філософія спорту не тільки збирає ідеї з різних галузей філософії, оскільки вони відкривають наше розуміння спортивних практик та інститутів, але також створює суттєві та комплексні погляди на сам спорт. Філософія спорту ніколи не є фіксованою: її методи вимагають внутрішньої самокритичної концепції інтелектуальної діяльності. Тобто, вона постійно кидає виклик своїм власним упередженням і головним принципам як щодо природи так і цілей філософії та спорту.

Сучасні знання про спорт – це закономірний результат багатолітньої пізнавальної діяльності людини. Якщо не вдаватися до формальностей у його визначенні, то можна зазначити, що спортом займалися з доісторичних часів. Проте, парадоксом є те, що він є відносно новим предметом систематичних філософських досліджень. Дійсно, філософія спорту як академічна галузь бере свій початок лише з 1970-х років разом з утворенням різних міжнародних організацій та журналів, в яких публікували відповідні дослідження. Проте за цей короткий час він перетворився на досить цікавий феномен для філософських досліджень, які повинні поглибити наше розуміння спорту та інформувати спортивну практику.

У своїх дослідженнях філософи створили нові ідеї щодо спірної природи самої спортивної культури. Одним з найактуальніших моментів у філософії спорту є питання визначення спорту. Підходи до спорту різняться залежно від парадигми та позиції конкретного автора. У цій статті здійснено спробу охарактеризувати роль конвенцій у його осмисленні.

Ключові слова: спорт, гра, філософія спорту, формалізм, конвенції, концептуалізація спорту.

Постановка проблеми. Філософія тривалий час оминала спорт стороною, оскільки природним ходом речей набула теоретичного ухилу і була пов'язана швидше зі сферою науковою. Не кажучи вже про те, що філософи, які не вважають його важливим предметом своїх досліджень, керуються тими стереотипами, які властиві людям інтелектуальної праці стосовно фізичних занять. Це питання ми описували неодноразово у свої попередніх статтях [1].

Ми знаємо, що в суспільстві досить часто побутує вислів «спорт – це життя», який, на нашу думку, вже свідчить про те, що людина дивиться на це явище як на певну «практичну філософію». Сучасний спорт розглядають як унікальний соціальний інститут, який виконує численні специфічні функції й поширює свій вплив попри всі життєві метаморфози.

Спорт тією чи іншою мірою бере участь практично у всіх соціальних процесах сучасного людства, є активним учасником процесу глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми свідчить про те, що в Україні дана проблематика не є розробленою, а деякі наукові доробки спрямовані на однобічне бачення спорту. Філософські рефлексії щодо спорту мають досить недавнє походження. В Україні дослідження спорту серед філософського напрямку на даному етапі тільки розвивається. Лише низка науковців, зокрема І. Ібрагімов, В. Білогур, А. Коваленко, В. Джунь, Компанієць Ю.А., Завальнюк О.В. та ін, запропонували певні концепції розвитку філософії спорту як окремої галузі наукових досліджень. Розвідки цих науковців вказують на те, що теоретиками й практиками усвідомлюється необхідність критичного філософського аналізу попередніх фундаментальних досліджень у галузі спорту.

Метою статті є спроба означення ролі конвенцій в дослідженні концептуальних підходів до визначення сутності спорту.

Багато наукових гіпотез, понять і теоретичних побудов не є чимось принципово незаперечним, а є результатом угоди, укладеної між вченими. Так концепція, що справила величезний вплив на всю філософію науки, називається конвенціоналізмом.

Основну ідею конвенціоналізму можна зустріти вже в епосі Античності, а також в епосі Ренесансу. Що ж до представленої концепції вже у сучаснішій формі, то її коріння сягає роботи фізиків і математиків ХІХ–ХХ століть, як-от П'єр Дюгем і Ернст Мах. Хоча найбільш яскраво вони простежуються, звичайно ж, у працях французького філософа, фізика та математика Анрі Пуанкаре.

У 30-х роках ХХ століття набула розвитку математична логіка, що спричинило посилення позицій конвенціоналізму. З'явилася ідея, що з погляду формальної логіки об'єкти світу можуть бути класифіковані за різними ознаками. Наприклад, за «принципом терпимості», введеним німецько-американським філософом і логіком Рудольфом Карнапом, основою конвенціоналізму може бути будь-який так званий «мовний каркас», іншими словами, будь-який комплекс синтаксичних правил.

Відповідно до ідеї Карнапа, коли ми приймаємо світ речей, ми приймаємо лише конкретну форму мови, а форми мови необхідно використовувати, враховуючи їхню корисність, причому питання щодо реальності системи об'єктів представленої теорії, за словами Карнапа, стають виключно зовнішніми для прийнятого «мовного каркасу».

Ще більш альтернативну позицію зайняв «радикальний конвенціоналізм», запропонований польським логіком та філософом Казимиром Айдукевичем. Виходячи з основних його ідей, можна сказати, що те, яким чином у науці відображаються об'єкти, залежить від вибору конкретної термінології, при тому, що такий вибір може відбуватися абсолютно вільно.

Конвенціоналізм і все різноманіття його ідей і положень неочіно вплинули на подальше становлення філософської думки ХХ століття. Він був хорошим підґрунтям для розвитку таких напрямів, як постпозитивізм, постмодерн та радикальний конструктивізм.

В зарубіжній, а частіше в американській науковій літературі, конвенціоналізм часто визначають як певну стратегію. Ідея полягала в тому, що певні твердження, включно з фундаментальними принципами логіки, арифметики та геометрії, стверджуються як питання загальноприйнятої умови, будучи не більш ніж визначеннями деяких складових термінів; отже, вони мають бути правдивими, наша прихильність до них не може не бути виправданою, а факти, завдяки яким вони правдиві, є просто фактами того, що ми прийняли ці конкретні рішення щодо використання слів [5].

У цій статті ми опираємося на позицію відомого американського філософа спорту В. Моргана [9]. Він виокремив три «наріжні камені» глибокого конвенціоналізму: природа

та статус різних спортивних конвенцій; відмінність між конфліктами «очного» та «заочного» типу; і «що є вирішенням спортивних розбіжностей?» [11, р. 14–32].

Вільям Морган є одним із провідних мислителів у філософії спорту, автором кількох книг, у тому числі широко використовуваних підручників і багатьох основоположних журнальних статей. Його книга «Спорт і моральний конфлікт» [9] має велике значення і будь-який філософ спорту зацікавлений мати її у озброєнні.

Варто зазначити, що це дійсно філософський твір, у якому вчений звертається до широкого кола філософів 20 століття: Дж. Серла, В. Куайна, Р. Рорті, Р. Дворкіна, Дж. Ролза й Людвіга Вітгенштейна та інших. В своєму дослідженні, Морган аналізує чимало проблем, ставить багато фундаментальних і важливих філософських питань про суперечливі бачення того, чим спорт є і чим він має бути.

Основною темою його праць є історичне зіткнення аматорського та професійного спорту через їхні суперечливі бачення значення спорту. Більшість сучасних видів спорту на Заході розвивалися в 19 столітті як джентльменські й аматорські. В. Морган зазначає, що «виникнувши з англійських державних шкіл, норми та цілі спорту визначалися сумішню цінностей аристократичного та середнього класу» [9, р. 11]. В той час, задоволення, радість і грайливість цінувалися вище за спеціалізацію чи гонитву за перемогою. До грошей та інших знарядь для занять спортом ставилися з підозрою. Професіонал, на думку аматора, був надто інструментальним, надто серйозним та стурбованим перемогою і тому втратив «справжню» сутність спорту.

Приблизно в той же час професійний спорт розвивався разом із професіоналізацією середнього класу. Ця зміна допомогла підкреслити цінність серйозного ставлення до речей, розвитку спеціалізацій і щирого й наполегливого досягнення своїх цілей. З цієї точки зору аматори розглядалися як «любители спорту» [9, р. 19]. Вони не сприйняли це достатньо серйозно або не наполегливо працювали над покращенням. Саме професіонали, згідно з цією концепцією, змогли досягти справжньої спортивної досконалості та досягнень.

Ідея Моргана в розвитку цих двох концепцій спорту полягає в тому, щоб підкреслити фундаментальні конфлікти бачення між аматорським і професійним спортом. Обидві сторони сперечаються щодо багатьох аспектів спорту, але всі ці суперечки є вторинними щодо основної розбіжності про суть та значення спорту. І ця основна суперечка здається нерозв'язною: точка зору кожної сторони в кінцевому підсумку ґрунтується на їхньому розумінні сенсу та значення спорту, але не має способу переконати іншу сторону в їх баченні. Потім Морган використовує цей фундаментальний конфлікт як своєрідний тест для основних філософських теорій спорту.

Теорія чи позиція В. Моргана. Як і кожен науковець, перш ніж перейти до розгляду власної позиції (конвенціоналізму), В. Морган вибудовує певний методологічний каркас й обговорює інші дослідження конвенціоналізму. Свою позицію вчений ґрунтує на етичних конвенціях, розмірковуючи над іншими теоріями конвенцій.

Взагалі, варто зауважити, що конвенції насправді «всюдисущі» в нашому житті. Майже все, що ми робимо в нашому житті, від найбуденніших до найпіднесеніших речей, залежить від різного роду умовностей, без яких ми навряд чи могли б обійтися або взаємодіяти з іншими. Тому, традиційні соціальні практики, такі як спорт, мистецтво, музика тощо, впливають на нас лише в тому випадку, якщо ми добровільно вирішуємо дотримуватися певних умовностей.

Фундаментом конвенціоналізму В. Моргана є історія певної спортивної спільноти. Загальноприйняті переконання та норми кожної спільноти створюють основу для опису, оцінки та мети діяльності. Це, як вважає дослідник, «внутрішня справа громади» [9, р. 195].

Спираючись на ідеї Річарда Рорті, він пояснює, як конвенціоналістські норми працюють, щоб забезпечити нормативну основу для спортивної практики, як з точки зору надання етичних вказівок, так і з точки зору здатності до самокритики.

Конвенціоналізм або роль конвенцій у спорті. Конвенціоналізм намагається вирішити обмеження формалізму, визнаючи нормативне значення неписаних правил гри. Для прихильників цього підходу правила не вичерпують джерел нормативних причин у спорті. Вони стверджують, що правила (конституційні чи регулюючі) не можуть визначити власне застосування і вони не дають керівництва для всіх можливих випадків у грі (наприклад, ситуацій, які не передбачали розробники правил). Крім того, суворо орієнтований на правила підхід не враховує існування неписаних норм, що доповнюють правила. Такі норми існують незалежно від, а іноді й суперечать формальним правилам.

Адепти цієї теорії стверджують, що адекватний опис спорту повинен відповідати колективно узгодженим нормам, які йменують «конвенціями». Фред Д'Агостіно, якого вважають «застрільником» конвенціоналізму, стверджує, що конвенції, які діють в рамках гри, становлять «етос» гри. Етос гри – це «сукупність неофіційних, неявних конвенцій, які визначають, як правила гри слід застосовувати в конкретних обставинах» [3, р. 15]. Таким чином, з точки зору, яку відстоює конвенціоналізм, спорт включає як формальні правила, так і конвенції.

Науковець продовжує свою думку: «...етос гри розрізняє поведінку, яка є допустимою, поведінкою, яка є неприпустимою, але прийнятною, та поведінкою, яка є непринятною. Дозволена поведінка, згідно з цим неформалістичним описом ігор, або відповідає формальним правилам гри, або порушує ці правила лише таким чином, який, згідно з духом цієї гри, не потребує звернення до суддів. Неприпустима, але прийнятна поведінка, з цього приводу, порушує правила гри таким чином, що, відповідно до духу гри, вимагає застосування штрафних санкцій. І неприйнятна поведінка порушує правила гри таким чином, що, відповідно до етосу гри, дискваліфікує її винуватця як гравця цієї гри.» [4, р. 70].

На завершення Д'Агостіно стверджує, що кожне порушення правил гри має тлумачитися відповідно до духу гри, тому що це єдиний спосіб зрозуміти наслідки порушення правила.

Наприклад, у футболі конвенція вказує, що потрібно вивести м'яч з гри, якщо будь-який гравець вимагає медичної допомоги. Жодне письмове правило не вимагає, щоб гравці за таких обставин вибивали м'яч з гри. Однак будь-які команда чи гравець, які цього не зробили, зазнають звинувачення і докорів (варто згадати гол нападника донецького «Шахтаря» Луїса Адріано у ворота «Нордшеланда», що сколихнув цілу хвилю неприязні через порушення «фейр-плей»: <https://interfax.com.ua/news/sport/129270.html>). Якщо зважати на такі ситуації, то можна зазначити, що конвенціоналізм краще, ніж формалізм, може описати і зрозуміти, як насправді практикують спорт в конкретних умовах.

Критика конвенціоналізму у спорті. Критики визнають, що конвенціоналізм є плідною описовою теорією спорту, але зазначають, що його нормативні наслідки є проблематичними [2]. Наприклад, оскільки формалізму не вистачає ресурсів, щоб відрізнити добро від поганих правил, заперечувалося, що конвенціоналізму теж не вистачає «критичного підґрунтя», оскільки він не забезпечує ресурсів, необхідних для відмежування добра від поганих конвенцій [10].

Тоді, конвенціоналісти намагалися вирішити цю проблему виділяючи «глибокі» та «поверхневі» конвенції [8]. Поверхневі конвенції – це «координуючі» умови. Їх основна функція – допомогти людям вирішувати періодичні, колективні проблеми. Наприклад, В. Морган стверджує, що, беручи участь у грі, гравці можуть стикатися з ситуаціями, які

вимагають колективного прийняття рішень, пов'язаного із застосуванням певного правила або події, що порушує потік гри. Щоб вирішити ці проблеми, учасники гармонізують свої дії, погодившись дотримуватися тих самих неписаних правил.

Глибокі умовності не стосуються вирішення проблем та координації. Швидше, це «нормативні відповіді на глибокі психологічні та соціальні потреби в спорті» [7, р. 39]. Інакше кажучи, глибокі умовності формують спорт у різні історичні та соціальні форми, які вони прийняли. Наприклад, принципи та ідеали, що лежать в основі любительського погляду на спорт, згідно з яким учасники гри беруть участь переважно за любов до неї, є глибокими умовами. Таким чином, глибокі конвенції спорту визначають точку цього виду спорту і забезпечують обґрунтування ігрового спорту певним чином, встановлюючи те, що вважається нормативно зрозумілим і виправданим. Спортсмени-аматори займаються спортом заради любові до гри, а не заради інструментальної вигоди. Наголос аматора на внутрішню цінність спорту контрастує з поглядом професіонала на спорт. Для професіоналів спорт, як правило, розглядається як серйозне, інструментальне заняття, тобто засіб для заробітку на життя [7, р. 40–41]. У відповідь на критику конвенціоналізму, Морган стверджував, що глибокі конвенції забезпечують критерії, за допомогою яких можна оцінити моральну позицію поверхневих конвенцій.

Критика конвенціоналізму яка ґрунтується на тому, що його норми є просто соціальними угодами, явно помилкова. Власне, що більшість конвенцій, як наполягав Девід Льюїс [6] на котрого посилається В. Морган, виникають як альтернатива соціальним угодам, коли такі соціальні угоди неможливі. Для нього конвенція – це не що інше, як система дій, що становлять спільний інтерес, тобто вона панує в популяції, коли всі приймають її на взаємну вигоду, яку вона тягне за собою. Однак навіть ті конвенції, які зобов'язані фактичному скликанню, не є просто суспільними угодами. Швидше, вони теж вкорінені у фоновому розумінні того, що глибокі конвенції є нормативною реакцією на них і, таким чином, є важливим джерелом причин для занять спортом у певний час і у певному місці.

Висновки. Нормативна теорія конвенціоналізму не може претендувати на велику кількість прихильників у колах спортивної філософії. Його неспроможність отримати будь-яку суттєву підтримку в цьому відношенні можна пояснити нехтуванням або ж критичним і зневажливим ставленням. В західній спортивній філософії можна знайти одиниці науковців, які підтримують саме цей підхід в ході осмислення спорту. Навіть навпаки, можна зустріти багато теоретиків спорту з лише негативною, невтішною картиною, які вони малюють про конвенціоналізм як теорію спорту. Проте, як не парадоксально це б звучало, саме у їхніх роботах можна віднайти багато посилань на роль конвенцій у спорті. Деякі з них, як от Роберт Саймон, вважають, що в цій теорії є більше цікавого й позитивного, ніж здається на перший погляд.

Отже, коли ми ведемо розмову про спорт, ми цілком можемо прийти до висновку, що передумови наших аргументів зобов'язують нас зробити висновки, яких ми раніше не робили, використовуючи поняття «етос гри». Коли ми зрозуміємо, що формальні правила тільки у взаємозв'язку з конвенціями зможуть відкрити нам суть спорту тоді ми досягнемо більш узгодженого розуміння глибших культурних цінностей спорту. Але, для повного розуміння цієї концепції потрібно розглянути ще одну, яку філософи спорту називають «широкий інтерналізм» або «інтерпретивізм», що ми спробуємо зробити у наступних дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Поліщук Ростислав. Філософські підходи до концептуалізації спорту: інтерналістичні теорії. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 84–90.
2. Ciomaga, B.. Conventionalism revisited. *Sport, Ethics and Philosophy* 6(4), 2012. P. 410–422
3. D'Agostino F. "The Ethos of Games", *Journal of the Philosophy of Sport*, 1981. Vol. 8: p. 7–18.
4. D'Agostino, F. The Ethos of Games. In W. Morgan & K. Meier (Eds.), *Philosophic Inquiry in Sport*. Champaign: Human Kinetics, 1988. pp. 63–72.
5. Horwich, Paul. Conventionalism, 1998, doi:10.4324/9780415249126-Q018-1. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Taylor and Francis, <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/conventionalism/v-1>
6. Lewis, D. *Convention: A philosophical study*. Oxford: Blackwell, 2002. 226 p.
7. Morgan, W. J. Conventionalism in sport. In: McNamee, M. and Morgan, W. J. (eds.). *Routledge handbook of the philosophy of sport*, Abingdon: Routledge, 2015. P. 35–52.
8. Morgan, W. J. Broad internalism, deep conventions, moral entrepreneurs, and sport. *Journal of the Philosophy of Sport* 39(1), 2012. P. 65–100.
9. Morgan William J. *Sport and Moral Conflict: A Conventionalist Theory*, paperback. Philadelphia, PA: Temple University Press, 2020. 280 p.
10. Simon, R. Internalism and Sport. In *Handbook of the philosophy of sport*, eds. M. McNamee and W. J. Morgan. New York: Routledge, 2014.
11. Tim L. Elcombe & Alun R. Hardman. Pragmatic conventionalism and sport normativity in the face of intractable dilemmas, *Journal of the Philosophy of Sport*, 47:1, 2020. P. 14–32.

**PHILOSOPHICAL APPROACHES TO THE CONCEPTUALIZATION OF SPORT:
THE ROLE OF CONVENTIONS****Rostyslav Polishchuk***<https://orcid.org/0000-0002-2900-2427>**Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture,**Department of Olympic Education,**Tadeusha Kostyushka str., 11, 79000, Lviv, Ukraine*

The article emphasizes that sports culture is a rather difficult topic for research, because it has different meanings for society at different times. It is obvious that sport is of special importance for modern processes in society. It can be argued that sport today is not only a separate cultural practice, but also one of the full-fledged spheres of human existence, imbued with the appropriate methodological tools and system of values.

The philosophy of sport is related to the conceptual analysis and research of key ideas and issues of sport and related practices. At a general level, it is related to the formulation of the nature and goals of sport. The philosophy of sport not only draws together ideas from various fields of philosophy as they inform our understanding of sporting practices and institutions, but also creates substantive and comprehensive views of sport itself. The philosophy of sport is never fixed: its methods require an internal self-critical conception of intellectual activity. That is, it constantly challenges its own prejudices and main principles regarding both the nature and goals of philosophy and sport.

Modern knowledge about sports is a natural result of many years of human cognitive activity. If we do not resort to formalities in its definition, it can be noted that sports have been practiced since prehistoric

times. However, the paradox is that it is a relatively new subject of systematic philosophical research. Indeed, the philosophy of sport as an academic field dates back only to the 1970s, along with the formation of various international organizations and journals in which relevant research was published. However, in this short time it has turned into a rather interesting phenomenon for philosophical research that should deepen our understanding of sport and inform sports practice.

In their research, philosophers have created new ideas about the controversial nature of sports culture itself. One of the most relevant points in the philosophy of sport is the question of defining sport. Approaches to sports vary depending on the paradigm and position of a particular author. This article attempts to characterize the role of conventions in its interpretation.

Key words: sport, game, philosophy of sport, formalism, conventions, conceptualization of sport.